

Belén Martín Lucas (ed.). 2010. *Violencias (in)visibles. Intervenciones feministas frente a la violencia patriarcal*. Barcelona: Icaria. Serie Mujeres y culturas. 221 pp.

A oportunidade dun libro (moito máis se se trata dun libro académico) ten que ver en boa medida coa actualidade e a relevancia dos temas dos que se ocupa. Neste sentido, o libro que presento nestas páxinas é un libro enormemente oportuno, ademais de enormemente pertinente. Oportuno por atender un fenómeno, o da violencia contra as mulleres, sobre o que é imprescindible falar e reflexionar con seriedade para entender as razóns que están detrás dela, pero asemade para entender non só por que perdura senón por que non se debilita. Pertinente polo tratamento da cuestión, polo seu alcance e polo exame que fai dun abano significativo de ámbitos diferentes de realidade en relación coa violencia patriarcal.

O título do libro, *Violencias (in)visibles*, co xogo gráfico da paréntese, subliña dende o primeiro momento o carácter da violencia que estamos a conside-

rar, ao revelar que se trata dunha violencia visíbel ao tempo que invisíbel, pero tamén invisibilizada e, ás veces, mesmo que non se quere ver. Curiosamente, e o dato paréceme salientábel, o *Diccionario da Real Academia Española* (non así o da Real Academia Galega), tanto na súa versión impresa coma na electrónica, considera como cuarta e última acepción do termo a de “acción de violar unha muller”, de modo que, significativamente, en si mesma, a propia palabra violencia contén entre os seus trazos semánticos aquela exercida contra as mulleres.

Cómpre recordar que no mes de outubro de 2010 a ONU alertaba de que tres de cada catro mulleres no mundo (o que representa o 75% da poboación feminina) tiñan sufrido algunha vez na súa vida violencia machista, violencia de xénero. Unha cifra pavorosa, como pavoroso é o numero das mulleres asasinadas en España (dúas delas en Galicia) ao longo do mesmo ano: setenta e unha mulleres, ás que engadir dúas máis nos primeiros quince días deste ano 2011. Constitúen o grao extremo do feminicidio, concepto acuñado para designar todo o proceso da violencia sistémica e sistemática contra as mulleres. Porque non temos que esquecer que as mulleres que sofren violencia somos todas. Acostumamos a nos poñer doutro lado, pero non hai un dentro e un fóra nesta cuestión; por ser a violencia contra as mulleres unha violencia estrutural encóntrase na base do sistema e as súas dimensións son reais e simbólicas, atravesando todas as manifestacións e todos os discursos da cultura. Isto indica que a nosa vida se desenvolve rodeada dunha saturación de violencia, algo que pola súa importancia precisa a máxima atención e sobre o que se insiste ao largo de *Violencias (in)visibles*.

Como anotei arriba, os universos contemplados neste libro son moi diversos, aínda que todos eles interconectados polo fío común de facerlle fronte á violencia patriarcal, buscando, en palabras da súa editora, Belén Martín, tanto –e traduzo– “dar visibilidade a esa insidiosa violencia persistente e cotiá que perpetúa e afianza as representacións misóxinas case en cada acto das nosas vidas”, como amosar a actividade intelectual e creativa das mulleres avaliando “a eficacia das súas intervencións feministas nos diversos ámbitos artísticos con vistas á construción dunha cultura igualitaria”.

Á parte da introdución, dez capítulos configuran *Violencias (in)visibles*, cada un deles dedicado a un distinto campo de acción: está a teoría, con maior presenza en ensaios particulares pero fortalecendo todos os demais; a literatura,

contemplando a situación das escritoras galegas como as estranxeiras no sistema literario, no ensaio de María Reimóndez; a publicidade no texto de Ana Bringas López, que explica as formas e os motivos do uso de mulleres negras e racializadas na publicidade en prensa española; o cinema no de Guillermo Iglesias Díaz, concretado na película *Vera Drake*, comercializada co subtítulo *Madre. Esposa. Asasina*; está a arte, no texto no que Aida Rosende Pérez fai un percorrido por expresivas propostas de artistas irlandesas contemporáneas; o vídeo-musical, en particular os vídeos de rap, no estudo de Jeannette Bello Mota sobre a cousificación que se fai neles dos suxeitos femininos; o cómic na exposición de Andrea Ruthven, na que reflexiona sobre os desprazamentos que provoca a configuración da heroína segundo importe que apareza notoriamente sexualizada ou desprovista de sexualidade; os medios de comunicación na análise na que Olga Castro Vázquez examina a forma en que os medios tratan a violencia de xénero; finalmente, está a política, da que habería que dicir que enchoupa todos os traballos, pois todos eles falan de política (de política sexual), pero na que inciden especialmente o artigo de María do Mar Castro Varela e Nikita Dhawan, o de Belén Martín Lucas e o de Alba de Béjar Muiños.

332

Toda esta diversidade implica non só que calquera persoa encontrará un artigo do seu interese, senón, sobre todo, que, por se ofrecer o tema dende múltiples planos e facetas, queda en evidencia a perfecta armazón do sistema patriarcal para se manter sustentado sobre a violencia, unha violencia, xa se comentou, que é real e que é simbólica, e por iso visíbel e invisíbel, dada a súa naturalización.

Pero nin a pluralidade nin os obxectivos particulares de cada ensaio producen, porén, un efecto desarticulado; polo contrario, *Violencias (in)visibles* delata en todas as súas páxinas unha vontade de unidade, vertebrada polos seus obxectivos xerais pero tamén por medio doutros factores e estratexias que definen un conxunto coherente, elocuente e clarificador. Como exemplo, as referencias a través das que cada ensaio remite a algún dos outros, orixinando entre eles un diálogo verdadeiramente interesante.

Maior calado ten outro elemento de cohesión do libro: a formación e conviccións de todas as persoas que interveñen nel. Non é casual, de ningunha maneira, que no seu subtítulo apareza a palabra feminista: *Intervenciones feministas frente a la violencia patriarcal*, pois a perspectiva dos traballos é feminista

e as súas fontes tamén o son. Prácame destacar que non se evitase este termo, porque feminista é un termo político e a violencia contra as mulleres é un asunto político, sexa cal sexa a clase e a forma desa violencia: por invisibilización (na linguaxe, por exemplo), por exclusión (na historia, no canon literario e artístico, nas institucións, nas áreas de poder), por desvalorización, por deslexitimación, ou por lexitimación da subordinación. Estamos obrigadas –e obrigados– a cuestionarnos, e a cuestionar e redefinir os espazos políticos, que son os espazos de relación, onde se producen e se executan as negociacións de calquera nivel. No seu ensaio, Alba de Béjar reflexiona sobre a condición de cidadanía neste momento concreto da historia, algo fundamental, porque ten que ver directamente cos deberes pero sobre todo cos dereitos das persoas e, polo tanto, constitúe o fundamento do estado; non é algo abstracto, repercute nas nosas vidas. Como ela expresa, a cidadanía non é soamente un *status*, é unha práctica, un proceso, a finalidade do cal é garantir a participación activa de todas as persoas que integran unha comunidade; por iso ten que ser, ineludibelmente, unha cidadanía paritaria. Esta é a posición da autora: non se trata, na súa opinión, de considerar que o que se está a producir sexa unha “erosión da cidadanía”, como entende algún crítico, senón –e o matiz ten o seu valor– unha “erosión da conciencia”.

333

Outro concepto de necesaria e permanente reflexión é o de representación, e ten presenza, de feito, en practicamente todos os traballos do libro: entender os significados, as intencións, os valores e as funcións da representación, e coñecer tamén, en consecuencia, as posibilidades de “violentar” as representacións dadas e de elaborar novas formulacións. A transcendencia destas radicará na súa capacidade para remover pensamento e acción, de aquí o primordial interese deste aspecto. As representacións son modos de facer aparecer o mundo, ademais de producir e reproducir mundos; expresan e configuran imaxinarios, contribuíndo a reforzar estereotipos e roles sociais e culturais, pero, en tanto que construcións, dispoñen, igualmente, de capacidade para cuestionalos ou quebralos.

Violencias (in)visibles ofrece instrumentos para pensar sobre todas estas cuestións: evidencia problemas, formula interrogantes, obriga a nos facer as nosas propias preguntas; por iso achega pensamento e contribúe a formar pensamento. É un libro feito con rigor, pero o rigor non resulta incompatíbel coa axilidade e a vitalidade e o libro xunta as dúas calidades: é áxil e vital. Fala de violencia, de violencias, pero de desvelar e resistir e abolir a violencia. Neste

sentido resultan reveladoras as intervencións da artista irlandesa Mary Duffy, das que se trata no último ensaio do libro, asinado por Aida Rosende. A artista fai do seu corpo non-canónico a materia dunha obra potentísima, chea de enerxía: poderíase dicir que ela non re-presenta (cando menos en primeira instancia), que presenta, expón o seu corpo coa forza de quen foi quen de facer da súa diferenza –e isto dentro dunha cultura que condena a diferenza– un espazo de acción, de produción, de creación e de celebración.

En síntese, e como colofón: a invitación implícita nas páxinas de *Violencias (in)visibles* é a mirar, a desentrañar, a resistir, a intervir, a celebrar e a reclamar os nosos dereitos. Un destes dereitos é o de vivir unha vida libre de violencia, unha vida na que “a momia do patriarcado” –expresión que tomo prestada de María Reimóndez– non impoña máis os seus mandatos.

María Jesús Fariña Busto